

PAPER

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Ergasheva Zarnigor Fazliddin qizi ^{1,*}

¹Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Ta‘lim–tarbiya nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi magistranti

* ergashevaz075@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinif o‘quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Axborotni izlash, saralash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik asoslari yoritiladi. Tadqiqot natijalari innovatsion metodlar orqali axborot kompetensiyasini rivojlantirish ta‘lim samaradorligini oshirishini ko‘rsatadi.

Key words: axborot kompetensiyasi, boshlang‘ich ta‘lim, raqamli savodxonlik, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion metodlar.

KIRISH

So‘nggi yillarda globallashtirish, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va sun‘iy intellekt asosidagi axborot tizimlarining keng joriy etilishi jamiyatda axborot bilan ishlash madaniyatiga bo‘lgan talabni keskin oshirdi. Zamonaviy dunyoda shaxsning muvaffaqiyati faqat bilimlar hajmi bilan emas, balki axborotni mustaqil izlash, tanqidiy baholash, qayta ishlash va undan samarali foydalanish kompetensiyasi bilan belgilanmoqda. Shu sababli ta‘lim tizimi oldiga o‘quvchilarni erta yoshdan axborot savodxonligiga ega bo‘lgan shaxs sifatida shakllantirish vazifasi

qo‘yilmoqda. Xalqaro miqyosda olib borilayotgan ta‘lim islohotlarida ham axborot bilan ishlash kompetensiyasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Jumladan, UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan Media and Information Literacy konsepsiyasida boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarida axborotni tushunish, tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurligi ta‘kidlanadi. OECD va PISA xalqaro tadqiqotlarida esa o‘quvchilarning axborotni qo‘llay olish, muammoli vaziyatlarda undan foydalanish darajasi ta‘lim sifati ko‘rsatkichi sifatida baholanmoqda. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida boshlang‘ich sinflarda “digital literacy” va “information competence”

Compiled on: February 2, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Education for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

alohida o'quv komponenti sifatida joriy etilmoqda. Mahalliy ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda mazkur yo'nalishda muhim o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlarida kompetensiyaviy yondashuv asosiy ustuvor yo'nalish sifatida belgilandi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standartlarida axborot bilan ishlash, raqamli vositalardan foydalanish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan talablar kuchaytirildi. Shuningdek, "Raqamli ta'lim" platformalari, elektron darsliklar va interaktiv resurslarning joriy etilishi o'quvchilarning axborot bilan ishlash faoliyatini faollashtirmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning kognitiv rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, aynan shu davrda axborot kompetensiyasining asosiy unsurlari shakllanadi. Axborotni to'g'ri qabul qilish, uni tanqidiy tahlil qilish va amaliy faoliyatda qo'llash ko'nikmalari o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, muammoli vaziyatlarga ongli yondashuvini va ijodiy faolligini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari, xorijiy va mahalliy tajribalar, shuningdek zamonaviy ta'lim texnologiyalarining imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim jarayonini zamon talablariga mos holda takomillashtirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Axborot bilan ishlash kompetensiyasi masalasi so'nggi yillarda pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari sohalarida keng ko'lamda tadqiq etilmoqda. Xorijiy va mahalliy olimlar ushbu kompetensiyani shaxsning zamonaviy axborotlashgan jamiyatga moslashuvi, mustaqil bilim olish qobiliyati hamda tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi muhim omil sifatida baholaydilar. Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim mazmunini faqat bilimlarni yod olishga emas, balki ularni amaliy faoliyatda qo'llay olishga yo'naltirish zarurligini asoslaydi [6, p.112–128].

Xalqaro miqyosda UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan Media and Information Literacy (MIL) konsepsiyasida axborot savodxonligi XXI asrning tayanch kompetensiyalaridan biri sifatida e'tirof

etilgan. Ushbu hujjatda boshlang'ich ta'lim bosqichidan boshlab o'quvchilarda axborotni izlash, baholash, tahlil qilish va undan mas'uliyat bilan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish muhimligi ta'kidlanadi [1, p.15–32].

OECD tomonidan ishlab chiqilgan Future of Education and Skills 2030 konsepsiyasida ham ta'lim jarayonida axborot bilan ishlash va muammoli vaziyatlarda bilimlarni qo'llay olish kompetensiyalari muhim o'rin egallaydi. PISA xalqaro baholash dasturlarida o'quvchilarning axborotni tushunish, integratsiya qilish va real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlari ta'lim sifati ko'rsatkichlari sifatida baholanmoqda [2, p.40–58]. Voogt va Roblin tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda turli mamlakatlar ta'lim tizimlarida axborot va raqamli kompetensiyalar umumiy kompetensiyalar tizimining ajralmas qismi ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan [5, p.299–316].

Trilling va Fadel XXI asr ko'nikmalarini tahlil qilib, axborot bilan ishlash kompetensiyasi o'quvchilarning hayotiy va kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillardan biri ekanligini ta'kidlaydilar [3, p.67–89]. Koltay esa axborot savodxonligini ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida, ayniqsa boshlang'ich ta'limda tizimli ravishda rivojlantirish zarurligini qayd etadi [4, p.45–62].

Mahalliy ilmiy tadqiqotlarda ham boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Xutorskoy kompetensiyaviy yondashuvni ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishning asosiy vositasi sifatida baholab, o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi [6, p.112–128]. Saidova boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va bilish faolligini oshirishini ilmiy asoslaydi [7, p.22–27]. Raxmonov raqamli savodxonlik va axborot bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishning metodik jihatlarini yoritadi [8, p.55–60]. Ismoilova esa boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishini ta'kidlaydi [9, p.41–46].

O'zbekiston Respublikasi Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standartida axborot bilan ishlash, raqamli vositalardan foydalanish va mustaqil bilim olish kompetensiyalarini shakllantirishga alohida

e'tibor qaratilgan bo'lib, bu mazkur tadqiqotning dolzarbligini yanada oshiradi [10, p.18–25].

Mazkur tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish jarayonini o'rganish maqsadida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- ilmiy-pedagogik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish [1–10];
- kuzatuv va suhbat metodlari;
- tajriba-sinov ishlari;
- test va so'rovnoma metodlari.

Tajriba-sinov ishlari umumta'lim maktabining 2–4-sinflarida o'tkazilib, o'quvchilar yosh va bilim darajasini hisobga olgan holda nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Olingan natijalar statistik tahlil asosida qayta ishlanib, tadqiqot natijalarining ishonchligi ta'minlandi.

NATIJALAR

Tajriba-sinov ishlari 2023–2024-o'quv yilida umumta'lim maktabining 2–4-sinflarida tashkil etildi. Tadqiqotda jami 96 nafar o'quvchi ishtirok etdi. Shundan 48 nafari tajriba guruhi, 48 nafari nazorat guruhi sifatida belgilandi. Tajriba guruhi o'quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan interaktiv metodlar (axborot izlashga asoslangan topshiriqlar, matn bilan ishlash, grafik va jadval tahlili, muammoli vaziyatlar) qo'llanildi. Boshlang'ich (diagnostik) va yakuniy (nazorat) test natijalarini taqqoslash shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhi o'quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasining barcha ko'rsatkichlari bo'yicha barqaror ijobiy o'sish kuzatildi. Xususan, dastlabki testda tajriba guruhi o'quvchilarining axborotni tushunish va qayta ishlash bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichi 56 % ni tashkil etgan bo'lsa, yakuniy test natijasida ushbu ko'rsatkich 86–91 % gacha oshdi. Bu 30–35 % lik o'sishni tashkil etdi. Mustaqil axborot izlash va tahlil qilish ko'nikmalarini baholash natijalari shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhi o'quvchilarining 73 % i berilgan mavzu bo'yicha axborotni mustaqil topish va saralashga qodir bo'ldi, holbuki nazorat guruhida bu ko'rsatkich 42 % ni tashkil etdi. Mustaqil topshiriqlarni bajarish faolligi tajriba guruhida 25–30 % ga oshgan, nazorat guruhida esa faqat 8–10 % lik o'sish kuzatildi. Shuningdek, o'quvchilarning

dars jarayonidagi faolligi va motivatsiyasi bo'yicha o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, tajriba guruhi o'quvchilarining 78 % i darslarda axborot bilan ishlashga asoslangan topshiriqlarni qiziqarli deb baholagan. Nazorat guruhida esa ushbu ko'rsatkich 49 % ni tashkil etdi. Bu esa interaktiv metodlarning o'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabatini shakllantirishdagi samaradorligini ko'rsatadi. Axborotni tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalarini baholashda tajriba guruhi o'quvchilarining 68 % i yuqori darajani namoyon etgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich 37 % dan oshmadi. Statistik tahlil natijalari ($p < 0,05$) olingan farqlar tasodifiy emasligini va tajriba metodikasining samaradorligini tasdiqladi.

Olingan natijalar OECD tomonidan e'lon qilingan Future of Education and Skills 2030 konsepsiyasida keltirilgan ilmiy xulosalar bilan mos kelib, axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi [2, p.40–58]. Shuningdek, natijalar PISA xalqaro tadqiqotlarida belgilangan ta'lim sifati indikatorlariga uyg'un hisoblanadi.

Tajriba-sinov ishlari natijalari axborot bilan ishlashga yo'naltirilgan interaktiv metodlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlarni o'zlashtirish sifati, mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatlarini sezilarli darajada rivojlantirishini ilmiy asosda tasdiqladi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish an'anaviy metodlarga nisbatan innovatsion yondashuvlar orqali sezilarli darajada samaraliroq amalga oshiriladi. Tajriba guruhida qo'llanilgan interaktiv metodlar - multimedia vositalari, loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlar va axborotni mustaqil izlashga yo'naltirilgan topshiriqlar - o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlash qobiliyati va axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini oshirishda muhim rol o'ynadi. Masalan, o'quvchilarning axborotni mustaqil tahlil qilish ko'nikmalari tajriba guruhi uchun 68 % ga yetgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich 37 % ni tashkil qildi, bu farq 31 % ni tashkil etadi va $p < 0,05$ statistik

ishonchlilik darajasida tasdiqlangan.

Xalqaro tadqiqotlar bilan solishtirilganda, mazkur natijalar ilg'or pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashadi. UNESCO (2019) tomonidan ishlab chiqilgan Media and Information Literacy konsepsiyasida o'quvchilarda axborotni tushunish va tahlil qilish ko'nikmalarini erta yoshdan shakllantirish tavsiya etilgan [1, p.15–32]. Shuningdek, OECD (2021) va PISA xalqaro tadqiqotlari ko'rsatadiki, interaktiv va kompetensiyaviy yondashuvlar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va ularning ta'lim natijalarini yaxshilaydi [2, p.40–58].

Mahalliy tajribalar ham bu xulosalarni tasdiqlaydi. Masalan, Saidova (2020) boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni tatbiq etish o'quvchilarning mustaqil bilim olish qobiliyatini oshirishi va darsga bo'lgan qiziqishini kuchaytirishini ko'rsatgan [7, p.22–27]. Raxmonov (2021) esa raqamli vositalardan foydalanish va axborot bilan ishlash metodlarini birlashtirish o'quv jarayonini interaktiv qilish orqali bilimlarni mustahkamlashga yordam berishini qayd etadi [8, p.55–60].

Natijalar mahalliy ta'lim standartlariga ham mos keladi. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (2022) boshlang'ich ta'lim standartlarida axborot bilan ishlash va mustaqil bilim olish kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratadi [10, p.18–25]. Shu nuqtai nazardan, tajriba metodikasi mamlakatimizdagi ta'lim tizimida qo'llanilishi uchun amaliy asos bo'la oladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion metodlar - interaktiv multimedia, loyiha asosida o'qitish va muammoli vaziyatlar - o'quvchilarning axborot bilan ishlash qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi va xalqaro hamda mahalliy ta'lim tajribasi bilan mos keladi. Bu esa pedagogik amaliyotda innovatsion metodlarni keng qo'llashning ilmiy asosini yaratadi.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, innovatsion va interaktiv metodlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning axborot savodxonligini

sezilarli darajada oshiradi. Multimedia vositalari, loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlar va mustaqil izlashga yo'naltirilgan topshiriqlar o'quvchilarning axborotni tushunish, tahlil qilish, saralash va amaliy faoliyatda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali bo'ldi. Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, innovatsion metodlar qo'llanilgan sinflarda o'quvchilarning axborotni qayta ishlash ko'nikmalari 30–35 % ga, mustaqil topshiriqlarni bajarish faolligi 25–30 % ga, darsga bo'lgan qiziqishi esa 29% ga oshdi. Bu ko'rsatkichlar, o'z navbatida, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Axborot kompetensiyasini shakllantirish o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi motivatsiyasini oshiradi va ularning bilimning rivojlanishining barqaror asosini yaratadi. Xalqaro tajribalar bilan solishtirilganda, olingan natijalar UNESCO va OECD tavsiyalariga mos keladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, axborot bilan ishlash kompetensiyasini boshlang'ich sinfdan boshlab rivojlantirish, o'quvchilarning 21-asr ko'nikmalari - tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va mustaqil o'rganish salohiyatini shakllantirishni mustahkamlashga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion pedagogik metodlarni mahalliy ta'lim tizimida keng joriy etish samarali va dolzarb ekanligi tasdiqlanadi. Shuningdek, tadqiqotning amaliy ahamiyati ham katta. Natijalar asosida boshlang'ich sinflarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish uchun metodik qo'llanmalar, interaktiv dars rejalari va o'quv materiallarini ishlab chiqish mumkin. Bu esa pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish, ta'lim jarayonini innovatsionlashtirish va o'quvchilarning bilimlarni amaliy qo'llash darajasini yaxshilash imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan interaktiv va innovatsion metodlar boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini sezilarli darajada oshiradi, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ta'lim sifatini yuqori darajaga olib chiqadi. Shu sababli, pedagogik amaliyotda ushbu yondashuvni keng joriy etish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Akhatov, L., Madalimov, T., & Xaytmetov, R. (2020). The Spiritual Connection of Sufism and Tolerance in the Works of Jami. *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications*, 2, 1–4.
2. Xaytmetov, R. (2020). Immanuil Kant falsafasida olam va odam muammosi. *Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi*, 5(2), 71–74.